

tým projevem samobytné národní kultury hmotné i umělecké, ale zde pouštíme ho se zřetele, poněvadž pojednává se o něm u každého jednotlivého národa zvláště. Jen tolik jest zde poznamenati, že postupem civilisace za **k.** národní čím dále tím více nastupuje **k.** módní (kosmopolitický), jenž sám na konec stává se střízlivým, bezbarvým a ducha-prázdným moderním šatem, jak ho známe z XIX. stol. Civilisace, jak nivelluje všecko, ničí i barevný národní **k.** zatlačujíc ho do krajin stále odlehlejších a vypuzujíc ho na konec i ze samého lidu, v němž se naposlady udržoval; první odchylují se od něho třídy vládnoucí, které přijímají **k.** běžné a vládnoucí právě kultury cizí, módu, jež bez ohledu na národní výraznost a zvláštnosti srovnává v sobě a spojuje nejprve vládařské dvory západního křesťanského světa, odkud se šíří a vniká stále hlouběji do ostatních tříd národa.

Římský stát, který objal celý známý antický svět, dává nám první příklad kosmopolitické civilisace, která zuniformovala a seřídila mnohé národní zvláštnosti východních a západních národů nelatinských; tu stává se i římský **k.** módním a zatlačuje **k-e** národní, alespoň u vrstev vládnoucích.

Po pádu říše západořímské podědila její civilizační význam Byzance a také, alespoň na jihu a na západě, měla rozhodný vliv v módu a **k.** Základní typ byzantského **k-e** jest římský, ale pozměněný živly orientálními; působí zvláštní strnulostí, nedostatkem záhybů, čehož příčina je v těžkých látkách a bohatých ozdobách ze zlata a drahokamů. Na západ (do Gallie a Germanie) vlivy ty ovšem nesáhaly; zde působily v **k.** římský domácí vlivy národní, zvláště u Franků. Typickou je krátká tunika (až do XI. stol.), kalhoty a plášť. Důležitým momentem pro vývoj **k-ů** jsou křížácké války; národové posud sobě cizí poznávali se a stýkali, čímž položen vznik jednotnější křesťansko-západní civilisaci, jež připravovala všude cestu módnímu **k-i**, v jehož vytváření účastnili se v rozličných dobách rozliční národové, z nichž brzy ten brzy onen určuje jeho ráz. Od XI. stol. vyskytá se v Německu dlouhá tunika, která se přepásávala nad boky a poněkud podkásávala a přes niž nosíval se plášť, jenž ještě v XI. stol. spínal se na pravém rameni, ve XII. stol. však a násl. na prsou přezkou nebo řetízku; tunika i plášť bývaly na pokrajích vyšívány nebo zlatem lemovány. Tento široký a volný **k.** dvorský kontrastuje nápadně s těsným brněním rytířským. Ženy odívaly se v tuniku, na niž kladla se vrchní roba *surcot*; na hlavě mívaly jako muži věncovitou obroučku z kovu všelijak zdobenou. Brzy ve XIV. stol. vešel v módu krátký, úzce přiléhavý kabátec, který přirozeně nebyl pásán; opasek býval tu pod boky, na kyčlích. Jiným módním článkem v XIV. stol. je kukle, již hojně nosili muži i ženy; souvisela s velikým náprsním límcem a prodlužovala se často v dlouhý cíp splývající po zádech.

Kroj, kostým (franc. *costume*, ital. *costume*, což značí pův. zvyk a mrav obvyklý v určitém kraji), značí v užším smyslu zvláštní, určitým kulturním národům a určité historické době vlastní způsob strojení se, předem šacení. Významů **k.** a kostým užívá se jen o národech civilisovaných a kulturních a klade se tu vždy váha na moment kulturně historický, umělecký a estetický; u národů primitivních mluvíme nejvýš o oděvu, o jehož anthropologických podmínkách viz Člověk. Dále jest třeba lišiti mezi **k-em** národním (lidovým) a **k-em** módním (kosmopolitickým). **K.** národní je ovšem velmi důleži-

Ženy nosily i nyní dlouhý šat a dlouhý plášť, jež spínaly na prsou přezkou nebo hvězdici, na hlavě však bílý nabíraný čepce hlavu i téměř kryjící. Módními kostymy XIV. a XV. stol. jsou k. flanderský a burgundský, jež se vyznačují neobyčejným podivínstvím a pompózní výstředností, v nichž si končící středověk zvláště libuje; ženy nosí se tu dekolletovány, na hlavě sedí vysoký čepce ve formě cukrové homole ovinutý buď závojem nebo lněným plátnem ve tvary velmi bizarní složeným (*hennin*); muži nosí vycpávaná ramena (*mahoitres*), hluboko dolů spadající rukávy a zobákovité střevíce. Vroubkovaný k. a později i rolničkový docházejí tu znamenitě obliby. Kabáty mužů i svrchní šaty žen bývaly na okrajích více méně hluboko vroubkovitě vykrojovány nebo pošívány pruhy podobně zoubkovanými; šaty žen bývaly opatřeny zvláště dlouhými laločnatými rukávy, až k zemi splývajícími; muži nosili k tomu zvláštní vycpávané a naduřelé čepice, od nichž splývala látka v pruhu dolů, ženy zoubkovaně vykrojované čepice. Německu zvláště vlastní je k. rolničkový, jež kvete na počátku XV. stol. Rolničky, nejčastěji stříbrné, visivaly na fetišcích a byly nošeny rozmanitým způsobem: na opascích, ramenech nebo na zvláštním bandeliru přes bedra přehozeném.

Počátek XVI. stol., doba reformace a renaissance, provedla změnu i v k-i: měl být nadále pohodlnější, prost nevkusných pošestilostí, bližší životu i přírodě. Charakteristickým pro 1. pol. XVI. stol. v Německu je k. rozparkový. Kazajka bývala rozparována a vykrojována na prsou, zádech a hlavě v rukávech, jimiž pronikala košile; kalhoty jen k lýtkám sáhající byly také rozparány a rozparky pestrout látkou podšity. Také čuba (plášť), kterou nosili vznešení bez rukávů nebo s rukávy nepatrnými, kdežto měšťané a zvláště učenci mívali rukávy dlouhé a široké, baret, a veliké, v předu zaokrouhlené střevíce byly vykrajovány. Mládež nosila na poč. XVI. stol. plášť, ale ten i u ní záhy ustoupí čubě, která mívala límece až na záda spadající, zhotovený z látky jiné, nejčastěji kožichu. K. tento byl svrchované malebný a pestrý, zvláště když i punčochy bývaly složeny z pestrých pruhů. I k. žen podlehl mnohým přeměnám v době reformace. Kabát byl vykrajován na prsou a bylo tu viděti buď košili nebo vyšívanou vložku; vlečka je zkrácena; rukávy za to sáhají až do polovice ruky, jsou úzké a buď opatřeny výložky nebo rozkrojeny na různých místech a podšity jinou látkou; jinde vylézala ještě ze zvláštních rozparků košile, jež byla nabrána v odulou vydutinu; na hlavě nosí ženy čepce, po 2. desetiletí *calotte*, síť z vlněných nebo hedvábných šňůr, do níž vetkáno často i zlato a perly. Francouzský k. vyvíjí se v této době jako již před tím v XV. stol. hlavně pod vlivem italským. Při ženském kostymu jsou zvláště charakteristická vypoštěřovaná ramena, nabírané zpodní rukávy a na-

bíraný límece kolem krku. — Od polovice XVI. stol. vládne v módě k. španělský vyznačující se zvláštní škrobeností a strnulostí. Nohy vězí v úzkém triku a ve zvláště nich svrchních vycpaných kalhotách, jež sáhaly jen do půle stehna a ve Španělsku bývaly vypoštěřovány; kabát, zvaný »husí břicho«, vybíhal pod břichem ve špičku, zapínal se na řadu těsných knoflíků uprostřed trupu a býval vatován; ramena bývala vypoštěřována, kolem krku byl sbíraný tuhý límece, jež u šviháků dosahoval značné šířky; přes tělo přehazoval se lehký krátký pláštěk; střevíce byly úzké a bývaly také vykrajovány na příč, jen na špičce podélně. Ženy nosily úzký živůtek sešněrovaný, v předu ve špičku vybíhající a šat odstavující na bocích vodorovně a spadající pak kolmo na zem, čehož se docílovalo zvláštními polštáři a drátěnými stroji kolem boků upevněnými (špan. *vertugado*, franc. *vertugadin*); rukávy byly úzké a vycpávané; límece na krku široký; svrchní šat míval dlouhé, široké, vykrajované rukávy. K. tento byl v různých zemích velijak změnován, volněji zejména ve Francii a v Anglii; v Německu vedle něho žil pohodlnější, domáctější k. landsknechtskému podobný. Kalhoty nebyly tu vycpávány, nýbrž vykrajovány od boků ke kolenům v úzké pruhy, mezi nimiž byla protažena a vyduta veliká podšívka, která přepadala často pod kolena; k tomu byly nošeny přes lýtko úzké kalhoty nebo punčochy, jež se nad kolenem vázaly stuhovým podvazkem. Ženy měšťky nosily zpodní šat pošívány pestrými hedvábnými nebo sametovými pruhy, úzké rukávy, nabíraný límece u krku i u zápěstí; svrchní oděv, čubě podobný, měl stojatý límece, byl otevřen a spadal hladce k zemi; na hlavě nosily tuhý baret s pérem nad čelem právě jako muži.

Na poč. XVII. stol. projevuje se reakce proti španělské škrobenosti a snaha po k-i volnějším a přirozenějším. Třicetiletá válka způsobila, že k. tento vypadal vojensky a válečnický a to i u lidí, kteří nebyli vojáky. Muži nosili vysoké kožené boty nad kolena sáhající, obyčejně přirozené barvy, s velikými ostruhami upevněnými na zvláštních velikých opascích přepínajících botu v ohbí; měkký plstěný klobouk se širokou střechou různě naraženou, několika péry obyčejně zdobený; dlouhý kabát, přes nějž se oblékala stejná kožená kazajka; široký krajkový límece plec kryjící a silný kord na širokém bandeliru zavěšený. V l. 1625—50 zvrhl se tento k. ve zvláštní kostym nestvůrný, který nosili hlavně hejskové a dobrodruzi, jimž současní satirikové a mravokárci přezdívali »páni à la mode«. K. tento vyznačuje se zvláště nízkými shrnovačkami tvarů podivínských, do široka nabranými kalhotami, fantastickým kloboukem a množstvím stužek (*favours*) všude našitých. Ženy nosily v době války 30leté hladké úzké rukávy u řasnatého šatu, živůtek s visutými rukávy, krajkové manšety, límece sbíraný nebo krajkový, klobouk plstěný pérem zdobený. Kolem polo-

vice XVII. stol. nastává v k-i zase proměna. Muži nosí krátkou kamizolu ani k pásu nedosahující s krátkými rukávci, takže je viděti košili nad pupkem i na ruku; široké pytlivé kalhoty ke kolenům sáhající, dole krajkami a po stranách portami a prýmy zdobené; límec skrátíl se ve dva široké, pod krkem vypjaté laloky; pláště s obloženým límcem nosil se až ke kolenům a šviháci přehazovali jej přes rameno; klobouk byl tmavý, vysoký, zlatou šňůrou přepásaný; hůl dlouhá v knoflík vybihající; vlasy nosily se dlouhé a splývavé po obou stranách hlavy; na botkách i jinde na těle visely favours. Ženy nosily se sice ve formě »verdugady«, ale k. ten byl nyní volnější; živůtek byl kratší i rukávy a sukně padala v záhybech; vrchní šat byl otevřen od shora dolů a odhaloval šaty různé barvy; krk i plec byly obnaženy a pod výstřihem nošen límec. Dobou Ludvíka XIV. počíná se naprostá tyranie franc. módy v severní a západní Evropě. Mužský franc. k. je vyznačen dlouhou ve dvou mohutných pramenech přes uši hluboko na prsa splývající parukou (*allonge*), dlouhošosým, v pásu úzce přiléhajícím kabátem se širokými výložky a vykládanými postranními kapsami, krajkovými manšetami, nákrčním vázaným šátkem (*cravate*), kloboukem třikrát naraženým, peřím posázeným, střevice s přezkou a poklopkou na vysokých podpatcích. Úbor ženský v době mezi r. 1680—1700 je charakterisován zvláštním vysokým účesem *fontange* (v. t.) zvaným, nabraným vrchním šatem spadajícím dolů jako vlečka a sukní zdobenou volany (*volant, falbala*). V prvních desetiletích století XVIII. byla paruka *allonge* stále více zatlačována účesy lehčími; zadní vlasy byly vsunuty do zvláštního pytlíku, obyčejně hedvábného, jenž visel v týle a chránil šaty od pudru, nebo byly splétány v cop; postranní křídla paruky odpadla a přední vlasy byly svinuty jen ve dvě postranní kadeře a nad čelem v péknou vlnu *vergette* zvanou; v pol. XVIII. stol. byla paruka *allonge* vtlačena již v celé Evropě. Muži v této době (až do revoluce) nosí dlouhý kabát s velikými výložky na rukávech i kapsách, úzce přiléhající v pásu, a střevice s přezkou; vesta je hluboce vystřižena, aby bylo vidět tak zv. *jabot*, krajkový pruh lemující košili u krku a na prsou; kalhoty jsou úzké a pod kolenem přes punčochy přetažené; klobouček malý třírohý byl nyní lemován portou a nošen pod pažďím. Ženská móda zavedla zase sukní obroučkovou, šněrovaná prsa a horizontálně vykrojenou robu na pokraji ozdobenou zkadeřenou stuhou; účes byl nyní nižší, ozdobený peřím nebo stužkami; na ramena padala dlouhá prstěncovitá kudrna. Tento k. udržel se až do revoluce s nepatrnými změnami; tak kolem r. 1760 zmizel pytlík na vlasy a cop jest skrácen. Francouzská revoluce zrevolucionovala i k., jenž dočkal několik radikálních změn a dočkal se forem velmi podivinských a nehorázných. Muži nosili tu dlouhý kabát fraku podobný,

vestu, jabot s vysokým límcem u košile, kalhoty kožené ke kolenům sáhající, shrnováčky, klackovitou hůl a nízký plstěný klobouk se širokým pevným okrajem nebo dvojrohý klobouk, jenž se nosil napříč hlavy a byl vlastní hlavně vojsku, dlouhé vlasy. Podobně strojili se také šviháci zvaní *incroyables*; jenž nosili obyčejně vzorkované punčochy buď ve špičatých střevicích nebo v holínkách. Ženy nosily prostou sukní a živůtek, náprsní šátek *fichu* zvaný a čepec *dormeuse*. Za direktoria a cisarství, kdy i v uměních výtvarných zavládl klasicismus, objevily se pokusy k-e po řeckém a římském vzoru u žen. Tak zv. *merveilleuses* nosily hlavně tento k., jenž se skládal předem z tuniky podle antického vzoru vysoko, hned pod prsy podkasané, která měla za účel obnažit pokud možno nejvíce všechny tvary; veliké klobouky a podivinské divoké účesy doplňovaly tento k. I dále zůstala Francie vzorem v kostumování ostatní Evropě, ačkoliv v XIX. stol. k. módní ztratil skoro úplně všechen umělecký a malebný pel a zájem; teprve pádem Napoleona III. nastala jistá emancipace od Francie v tomto směru.

Naše století, které právem sluje historickým, vypěstovalo mnohdy až úzkostný smysl pro historický k. neznámý dobám předešlým; smysl ten projevuje se hlavně v historickém románě, malířství a herectví. Walter Scott byl z prvních romanopisců, kteří studovali a přesně popisovali k. osob, jež vystupovaly v jeho historických románech; snaha ta vzrostla až do krajnosti později v mnohých t. zv. professorských románech (archaeologických) a v realismu.

K-e s velikou láskou nalézáme zobrazeny již u starých mistrů německých a italských, hlavně ovšem u malířů velikých slavností, Tiziana, Tintoretta a j.; speciálním předmětem studia a zobrazení stal se však k. (ovšem historický) teprve některým malířům naší doby, kteří tu stvořili zvláštní genre. Václav Brožík u nás je jeho představitel, jako v cizině Meissonier, Willems, Ehrentraut, Volkhart, Klaus, Meyer a j.

Na divadle nejdéle byl zneuznáván požadavek přesného věrného k-e historického; ještě hluboko v XVIII. stol. hrály se všady osoby dramatické, ať Římané nebo Řekové, Assyrové nebo Turci, v obyčejném módním k-i právě běžném a jenom vavřín, turban nebo helma byly položeny na temeno paruky. Zejména účes neodvážil se nikdo měnit, a staré Řekyně i Mexikánky vystupovaly jen pudrovány; výjimkou byla v polovici XVIII. stol. herečka Claironová, která hrála Elektru bez pudrovaných vlasů. Talma (1763 až 1826) byl první, jenž zjednal požadavkům historické věrnosti při divadelním k-i aspoň relativní platnost; v stopách jeho krácel Angličan Garrick a provedl mnohé kostumové reformy, ačkoliv v mladších letech sám i Sidons představovali figury Shakespearovy v k-i současném. Systematicky začal reformovat v Německu divadelní kostumnictví s věde-

ckou přesností hrabě Brühl, jenž zejména z berlínského jeviště učinil vzorný ústav v tomto směru. Dupenchel, před tím při pařížské Velké Opeře působící, působil znamenitě v témž smyslu. Pedantickou až přísností v kostumnictví a celé výpravě vůbec proslula Meiningenská dvorní společnost (od r. 1870), která zužila výtěžků znamenitého německého badatele o historii k-e, Hermanna Weisse, a měla obrodný vliv na evropská divadla vůbec.

Srv. Hermann Weiss, *Kostümkunde* (Štuttgart, 1856—72; 2. vyd. 1881—83), Ferrario, *Il costume antico e moderno* (Firence, 1823 až 1838, 34 sv.); Herbé, *Costumes français, civils, militaires et religieux* (Paříž, 1834); Pauquet, *Modes et costumes historiques* (t., 1862—64); Jacquemin, *Iconographie générale et méthodique du costume* (t., 1863—68, doplňky 1887); Quicherat, *Histoire du costume en France* (t., 1874); Kretschmer a Rohrbach, *Die Trachten der Völker vom Beginne der Geschichte bis zum 19. Jahrh.* (2. vyd. Lipsko, 1880—82); Falke, *Die deutsche Trachten- und Modenwelt* (t., 1858); týž, *Kostumgesch. der Kulturvölker* (Štutg., 1881); Planché, *Cyclopedia of costume* (Lond., 1876—79, 2 sv.); Hottenroth, *Trachten, Haus-, Feld- u. Kriegsgerätschaften der Völker alter und neuer Zeit* (Štutg., 1879—81, 2 sv.); týž, *Handbuch der deutschen Tracht* (t., 1893 a n.); Racinet, *Le costume historique* (Paříž, 1876—86); něm. spracoval A. Rosenberg (Berlín, 1883—87, 5 sv., s 500 tabulkami); Hefner-Alteneck, *Trachten, Kunstwerke u. Gerätschaften vom frühesten Mittelalter bis Ende des 18. Jahrh.* (2. vyd. Frankf., 1879—90); A. v. Heyden, *Blätter für Kostümkunde* (Berl., 1876—90); týž, *Die Tracht d. Kulturvölker Europas* (Lip., 1889); Quincke, *Katechismus der Kostümkunde* (t., 1889); Zur *Geschichte der Kostüme*; Eljasz W., *Ubiory w Polsce i u sąsiadów* (Krakov, 1879—89); Gołębiowski, *Ubiory w Polsce* (Varš., 1830); Matejko, *Ubiory w Polsce 1200—1795* (2. vyd. Krak., 1875); Prochorov, *Materialy do istorii russkich oděžd* (Petrohr., 1881—85); Strekalov, *Russkija istorič. oděždy od X. do XIII. věka* (t., 1877); Č. Zíbrt a Ž. Winter, *Dějiny k-e v zemích českých* (Praha, 1891 sl.).